

Umíme učit dějepis?

Lukáš Tvrďoch, Martin Pleva, Veronika Rodriguezová

Ve čtvrtek 21. února 2013 se v Brně konala panelová diskuse o významu a úloze dějepisu v současné škole. Záštitu nad akcí převzala Masarykova demokratická akademie (MDA) a Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity (PdF MU). V debatě se setkali zástupci katedry historie Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, Filosofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem (FF UJEP), zástupci občanského sdružení PANT a portálu Moderní dějiny z Ostravy, zástupkyně Asociace učitelů dějepisu ČR (ASUD) a gymnaziální učitel z Vyškova. V auditoriu zasedli učitelé z praxe i akademičtí pracovníci, studenti i absolventi historie, zástupci muzeí a další zájemci, celkem na třicet účastníků.

Úvodní slovo pronesl prof. Vlastimil Švec, vedoucí katedry pedagogiky na PdF MU a Dušan Krátký z MDA. Celou tříhodinovou diskusi moderoval Radim Šíp z katedry speciální pedagogiky PdF MU. Diskuse byla rozčleněna do tří částí.

I. Proč učíme dějepis?

Otázku významu dějepisu pro dnešní dobu podnětně otevřel Lukáš Tvrďoch, pedagog gymnázia ve Vyškově. Jako učitel se každý rok znovu sám sebe ptá, jestli dějepis učíme proto, abychom věděli, co a proč se stalo, nebo proto, abychom budovali národní hrdost. Za důležitější považuje pochopení významu minulosti pro naši současnost a také budoucnost. Úlohu dějepisu spatřuje v jeho formativním působení. Proto se snaží žákům ukázat, že podobné příčiny vedou v historii k podobným důsledkům. Učí je takové okamžiky v historii rozpoznávat, což, jak věří, může ovlivnit v budoucnu jednání, postoje a hodnoty mladých lidí.

Petr Šimíček, jeden z autorů portálu *Moderní dějiny¹.cz.* a člen občanského sdružení PANT, považuje za klíčovou roli učitele. Ten předává žákům fakta, ale jeho práce by měla přesáhnout i do úlohy inspirátora, který svými postoji v mladých lidech buduje občanskou angažovanost a morální hodnoty.

Josef Märc, učitel na gymnáziu v Chomutově a pedagog katedry historie na FF UJEP v Ústí nad Labem, položil provokativní otázku, zda by nebylo lepší, kdybychom dějepis vůbec neučili. Řada lidí by podle něj se zrušením dějepisu patrně souhlasila. Märc ovšem připomíná, že naopak prof. Zdeněk Beneš dějepis považuje za matematiku společenských

¹ Portál nabízí učitelům z praxe výukové a pramenné materiály, zároveň autoři portálu vytvářejí platformu pro to, aby učitelé sami takové materiály vytvářeli a sdíleli.

věd, matematiku lidské existence. Dějepis nás učí porozumět budoucnosti. Právě porozumění je podstatné, znalost sama o sobě není k ničemu. Zvláště v našem dnešním světě. Historický fakt ve smyslu prosté informace, zprávy z minulosti, je sám o sobě dvojsečný. Může sloužit poznání, ale může sloužit i zkreslování, proto je nutné jej začlenit do poznatkové struktury, učit žáky faktu porozumět, pochopit dějinné události v jejich souvislostech. Své žáky a studenty vede Josef Märc k tomu, aby pochopili možnosti doby v její perspektivě.

Podle Kamila Štěpánka z katedry historie PdF MU má každá současnost historický rozměr, ten je ale možné pochopit jen tehdy, když žák disponuje určitým nezbytným množstvím vědomostí.

Diskuse se rozhořela kolem tradiční problematiky časové dotace. Petr Šimíček (Moderní dějiny) však poukázal na skutečnost, že zná řadu učitelů, kteří si svou aktivitou vydobyli ve škole důstojný prostor a přesvědčili své okolí o smysluplnosti dějepisu. Závažnější je podle něj otázka přípravy učitelů na vysokých školách. Ta je často odtržena od reality výuky na základních a středních školách. Budoucí učitelé jsou připravováni spíše jako profesionální historici, kteří budou pracovat s mrtvými historickými prameny, než jako učitelé, kteří budou pracovat s živými mladými lidmi. A právě v důrazu na práci s prameny vidí Šimíček cestu k zajímavé a moderně pojímané výuce dějepisu. Budoucí učitelé by měli být vedeni k tomu, aby tvořivě využívali prameny vyprávěcí (narativní) i obrazové (ikonické) a jejich kombinace.

Doc. František Čapka (katedra historie PdF MU) spatřuje kořen problémů přípravy budoucích učitelů dějepisu v postavení oborové didaktiky v kontextu akademického prostředí, které vytváří tlak na výzkumnou činnost vysokoškolských pedagogů, což s realitou výuky na nižších stupních škol souvisí jen okrajově. Tento tlak podle Radima Šípa (PdF MU) brání vzájemné komunikaci obou profesních sfér.

II. Jak bychom měli učit dějepis?

Druhé kolo diskuse otevřel Lukáš Tvrďoch (gymnázium Vyškov) vzpomínkou na svá studijní léta, kdy se v rámci didaktiky učil metody teoreticky jmenovat, aniž by měl možnost si je vyzkoušet. Později v praxi dospěl k tomu, že by chtěl učit jinak, tedy ne výkladově, a tak se musel začít dále vzdělávat i samostatně experimentovat. V současné době se při přípravě hodin snaží výkladu co nejvíce vyhýbat, jelikož tuto metodu považuje z hlediska žáka za příliš

pasivní. Využívá různé formy „sokratovských otázek“, samostatné práce žáků s informacemi, metody dramatické výchovy (zejména *hra v roli*) a v poslední době metody RWCT².

Martina Kalčíková, zástupkyně ASUDu a učitelka na střední odborné škole, získává v tomto specifickém prostředí zájem žáků o moderní dějiny zařazováním besed, exkurzí a soutěží.

Petr Šimíček (Moderní dějiny) vyjádřil uznání učitelům odborných škol, kteří mají naprosté minimum času na to, aby se věnovali moderním dějinám. Na základě vlastní zkušenosti doporučuje vztáhnout dějiny k osobě žáka, tj. zaměřit se například na rodinnou historii, dějiny místa či regionu. Důležité je podle něj také střídání metod.

Na něj navázal Josef März z ústecké katedry historie: metoda je „pouhá“ cesta k cíli. Učitel si musí především stanovit cíl, ke kterému směřuje, a podle toho vybrat metodu, jež vede k jeho naplnění. Bohatý potenciál vidí v ikonických pramenech, i tak se žáci učí kriticky číst. „Učím žáky číst, psát, mluvit, sem tam i mlčet.“ Také ústecká fakulta se podle něj potýká s tím, jak nejlépe a nejvhodněji vést studenty k praktickým učitelským dovednostem. Proto se snaží posluchače co nejvíce vodit do výuky přímo na školách. Katedra již řadu let také pořádá vzdělávací semináře, kde se setkávají studenti, akademici i učitelé s lidmi z dalších profesních sdružení a institucí (např. sdružení PANT, Ústav pro studium totalitních režimů, sdružení Antikomplex atd.).

Při přípravě na výuku využívá Lukáš Tvrďoch blog francouzské učitelky českého původu Zuzany Loubet del Bayle, která na portálu rvp.cz sdílí své zkušenosti s výukou dějepisu a zeměpisu ve Francii. Kamil Štěpánek krátce přiblížil francouzské pojetí didaktiky dějepisu. Francouzi zpracovávají a vydávají každoročně značné množství komentovaných pramenů. Učitel získává návod, jak žáky vést ke kritické a analytické práci s rozmanitými prameny (verbálními i obrazovými). Kromě faktů, které žáci čtou přímo z pramenů, kladou ve Francii při výuce dějepisu důraz na tvořivost. Cílem je, aby mladí lidé porozuměli světu kolem sebe, přistupovali k němu aktivně a aby se jím nenechali pasivně ovládat.

Radim Šíp v této souvislosti nastolil otázku, proč obdobné podklady nejsou vypracovány u nás a proč výuka dějepisu není vedena tímto směrem. Jak mohou účastníci panelu přispět ke změně tohoto stavu?

Petr Šimíček vidí řešení v tom, že by učitelé z praxe na základních a středních školách působili na fakultách, vedli semináře a nebyli zároveň nuceni k akademické kariéře. Přenášeli by tak svou zkušenost do prostředí vysokých škol. Martina Kalčíková navrhuje, aby didaktici

² *Reading and Writing for Critical Thinking* (Čtením a psáním ke kritickému myšlení), více na www.kritickemysleni.cz.

z vysokých škol měli povinnost učit několik hodin na školách nižšího typu. Neztráceli by tak kontakt s praxí.

III. Nacionalismus a dějepis — je možné dějepis učit neideologicky?

„Každá narace dějin je ideologická“, konstatoval Josef Márc (FF UJEP). Vždy bude existovat svár mezi tím, co se odehrálo a jak to učitel vykládá. V textu Rámcového vzdělávacího programu převažuje adjektivum *mezinárodní* nad *národní*. Národní identitou je podle Märce spíše vědomí, z jakého prostoru a s jakým dědictvím vycházíme do světa. Osobně dává přednost budování obecně lidské identity před identitou občanskou, potažmo národní či politickou.

Základ obrany proti ideologicky zatíženému výkladu vidí Petr Šimíček (Moderní dějiny) v práci s prameny. Když učil na gymnáziu, měl v semináři studenty, kteří byli zastánci komunistických idejí. Pokud se diskutovalo o roli komunistické strany v našich dějinách, nemohl s nimi najít společnou řeč. Jakmile byli konfrontováni s prameny, mladí komunisté byli nuceni přemýšlet nad jejich výpovědní hodnotu a svá stanoviska i svůj pohled na minulost začínali měnit.

Lukáš Tvrďoch se však jako učitel opakovaně potýká s vlastenectvím v jeho negativní podobě, a to i u studentů na gymnáziu. Od dějepisu se všeobecně očekává, že bude pěstovat národní hrdost, takové pojetí vlastenectví vede ve svém důsledku k netoleranci a popírá všelidské hodnoty. Překonávat předsudky a stereotypy je v praxi hodně těžké, někdy až nemožné.

Podle Miroslava Jeřábka (MDA) lze považovat za závažnou skutečnost, že se téměř polovina české populace po absolvování deváté třídy s výukou dějepisu již nesetká. Tito lidé, většinou učni, jsou pak v běžném občanském životě lehce ovladatelní, hrozí u nich reálné nebezpečí politického extrémismu. „Blbec se dobře manipuluje“, podotkla Martina Kalčíková.

Petr Šimíček (Moderní dějiny) zdůraznil, že na učilišti a střední odborné škole základní povědomí o dějinách být musí. Tito žáci rychle přijímají černobílé vidění, jde o zvýšení jejich imunity vůči ideologické manipulaci. Pro řadu z nich je např. Daniel Landa ikonou. Je třeba si uvědomit, že národní ideje 19. století mají svou odvrácenou tvář a tou je úmyslná falzifikace dějin. Problém ideologizace není zdaleka minulostí, ta hrozba je stále přítomná. Dějiny dodnes slouží jako klacek na politické odpůrce, jak jsme například zažili při nedávné volbě prezidenta.

Závěr

Diskuse otevřela aktuální témata, která oslovila všechny účastníky. Zde jsme se snažili poskytnout výběr nejzajímavějších myšlenek. Ukázala nutnost dále diskutovat, formulovat stanoviska a hledat společné chápání teoretických konceptů. Zdálo by se, že dějepis nemá pro rychlý, moderní svět žijící přítomností a zaměřený na budoucnost veliký význam. Není však možné nechat hlas minulosti umlknout. Moderními učiteli se ale nestaneme tím, že začneme učit moderní dějiny. Podle Josefa Mārce je třeba celé dějiny učit moderně. Jedním ze základních úkolů dějepisu v dnešní pluralitní době je vést žáky a studenty ke schopnosti zaregistrovat a rozpoznat manipulaci s fakty, nejen historickými. Je nezbytné učit mladou generaci kriticky myslet.